

AĞIR İNTELLEKTUAL ÇATIŞMAZLIĞI OLAN UŞAQLARIN TƏLİM-TƏRBIYƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: intellektual çatışmazlıq, idrak fəaliyyəti, təlim-tərbiyə, korreksiya

Key words: intellectual inadequacy, cognitive activity, training, education correction

Ключевые слова: интеллектуальная недостаточность, познавательная деятельность, обучение-воспитание, коррекция

Ənənəvi olaraq, intellektual çatışmazlıqlar baş beynin üzvü zədələnməsinin nəticəsi hesab olunur. Baş beynin fəaliyyətinin üzvü pozulmaları daha çox ağır əqli gerilikli uşaqlarda aşkar edilir. Yüngül və orta səviyyəli intellektual çatışmazlıqları olan uşaqlarda üzvü zədələnmələr çox nadir hallarda qeyd edilir. Bu o deməkdir ki, əqli geriliyin müxtəlif formalarının patogenezi birmənalı deyil, intellekt və baş beyin quruluşunun üzvü zədələnmələri arasındakı əlaqə hələ də tam açıqlanmamışdır. Əqli geriliyin aparıcı əlaməti ali psixi funksiyaların formalaşma pozulması kimi özünü göstərən idrak proseslərinin (duyğu, qavrayış, diqqət, hafizə, təfəkkür, təxəyyül, nitq) zəifliyi və ya deformasiyası, emosional-iradi sahə və motorikada kənara çıxmalar, bütövlükdə şəxsiyyətin formalaşmaması ilə ifadə olunmuş intellektual çatışmazlıqdır.

Ağır intellektual çatışmazlığı olan uşaqlarla aparılan korreksiya tərbiyə işinin məqsədi ətrafdakı sosial mühit şəraitində onların həyata uyğunlaşdırılmasıdır.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün belə uşaqlarla işin təşkilində aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur:

1. Uşaqlarda bütün ali psixi funksiyaların və idrak fəaliyyətinin inkişafı təlim-tərbiyə və korreksiya prosesində həyata keçirilməsi. Bu işdə əsas diqqət uşaqların əqli inkişafına yönəldilir;

2. Düzgün davranışın formalaşdırılması;

3. Əmək təlimi və uşağın potensialına uyğun əmək hazırlığı;

4. Özünəxidmət vərdislərinin formalaşması;

5. Məişətdə bələdləşmə və sosial adaptasiya.

Ağır intellektual çatışmazlığı olan uşaqlarla aparılan korreksiya işi üç mərhələdən ibarətdir:

1) 4 yaşdan 8 yaşa qədər olan mərhələ. Bu mərhələdə uşaqda sanitar -gigiyenik vərdislərin formalaşması üzərində iş aparılır. Uşaqlar ev şəraitində adekvat davranışa yiyələnirlər. Bu zaman xüsusi diqqət uşaqda nitqin, motorikanın, idrak fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsinə yönəldilir.

Əqli geriliyi olan uşaqların inkişafı ilk yaşam ilində normal uşaqlardan fərqlənir. Oligofren uşaqlarda qamət çox gec formalaşır, yəni onlar çox olaraq gec başını dik saxlamağa, iməkləmə, oturma, durma və yeriməyə başlayırlar.

Adətən, bütün əqli gerilikli məktəbəqədər yaşlı uşaqların ətrafdakılara marağın yoxluğu və ya az olması, ümumi patoloji ətalətilik müşahidə edilir. Sonralar onlarda böyükklərin əlində olan və ya asılmış oyuncaqlara maraq meydana çıxsada da oyuncaqlarla oyun zamanı normada balacalara xas olan yeni ünsiyyət forması - jestli ünsiyyət yaranmır. Bu isə əşyalarla ilkin fəaliyyətin inkişafında əl ilə tutma və əl manipulyasiyası ilə bağlı olan qavrayışın inkişafında özünü göstərir. Uşaqlarda nitqin inkişaf ehtimalı, əşyaları qavraması, böyükklərlə ünsiyyət, xüsusilə də nitqdən öncəki ünsiyyət zamanında inkişaf etmir. Artikulyasiya aparatı və fonematik eşitmənin inkişafsızlığı uşaqlarda qığıldamanın, həm də hecalamanın vaxtında yaranmamasına səbəb olur. Bu proseslər reflektor olub normada uşağın ilk yaşam aylarında meydana çıxır və ətraf mühitdən, böyükklərin təsirindən asılı olmadan, mərkəzi sinir sisteminin vəziyyəti ilə bilavasitə bağlı baş verir. Əqli geri olan uşaqlarda perseptiv fəaliyyət məktəbəqədər mərhələdə formalaşmağa başlayır. Uşaqlarda ətrafdakılara, oyuncaqlara maraq yarandıqca, onlar da əşyaların xüsusiyyətləri və onlara münasibət haqqında ən sadə təəvvürlər formalaşmağa başlayır. Beş yaşından başlayaraq əqli geriliyi olan uşaqlar əşyaları rəng, forma və həcmində görə fərqləndirməyə başlayırlar. Uşaqlarda qavrayışın müəyyən dərəcədə inkişafı öz növbəsində əyani-əməli təfəkkürün inkişafına təsir göstərir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, normal inkişaf edən uşaqlarla müqayisədə əyani -əməli təfəkkürün yaşla bağlı əyani-obrazlı təfəkkürə keçidi təlimsiz mümkün deyil. Belə ki, məktəbəqədər yaş mərhələsinin sonunda faktiki olaraq, onlarda əyani- obrazlı məsələlərin həlli imkanı olmur. Əqli geriliyi olan məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda sadə sözlü -məntiqi təfəkkür çox gec inkişaf edir və özünəməxsus keyfiyyətə malik olur. Məktəbəqədər yaşlı əqli geriliyi uşaqlarda oyun fəaliyyəti yalnız onun müəyyən inkişaf səviyyəsində əşya fəaliyyəti əsasında yaranır. Lakin əqli geriliyi olan uşaqlarda məktəbəqədər yaş dövrünün

başlanğıcında faktiki olaraq əşya fəaliyyəti tam deyil, çox zaman yalnız manipulyasiya səviyyəsində olur. Əşyalara, oyuncaqlara maraq çox qısa müddətli, həm də xarici görüşlərinə marağın yaranması ilə bitir. Əqli geriliyi olan uşaqlarda beş yaşından sonra oyuncaqlarla oyun həqiqi oyun kimi yox, daha çox prosesual xarakter daşıyır. Xüsusi təşkil edilmiş təlim almadan uşaqlarda nitq funksiyaları inkişaf etmir. Əmək fəaliyyəti elementləri (ilk öncə özünəxidmət vərdişləri) əqli geriliyi olan uşaqlarda ətrafdakıların köməyi ilə formalaşmağa başlayır.

Beləliklə də, xüsusi məktəbəqədər təlim-tərbiyə işi aparılmadan əqli geriliyi olan uşaqlarda nitq, təfəkkür, fəaliyyət və digər psixi funksiyaların inkişafı bəzən mümkündür, bəzən isə qismən ola bilər.

2) 8 yaşdan 12 yaşa qədərki mərhələ. Bu mərhələdə də özünəxidmət və şəxsi gigiyena vərdişlərinin möhkəmləndirilməsi davam etdirilir. Təsərrüfat - məişət əməyinin təlimi üzrə iş aparılır, əvvəlki kimi nitqin inkişafına böyük diqqət yetirilir və uşaqlara sadə savad, hesab vərdişləri aşılanır.

3) 16 yaşdan 18 yaşa qədərki mərhələ. Bu mərhələdə korreksiya işinin əsas vəzifəsi uşaqların sosial adaptasiyasıdır. Ağır intellektual çatışmazlığı olan uşaqların təlimi öz fərdiliyi ilə fərqlənəlidir. Belə uşaqların təlim-tərbiyəsinin əsas vəzifəsi onların müstəqil həyata hazırlığı, ətraf mühitdə bələdləşmə bacarığına, insanlarla ünsiyyətə girmək bacarığına, ən sadə əmək vərdişlərinə yiyələnməsidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı :

1. N.Hüseynova, L.Rüstəмова «Xüsusi pedaqogika» Bakı. 2004

2.N.Hüseynova, S.Aslanova «Xüsusi psixologiya».Bakı 2018

3.Пирогова Г. Н. Логопедическая работа с детьми с умеренной и тяжелой умственной отсталостью в период начального школьного обучения // Специальное образование. 2008. №9 С.57 - 59.

Features of training and education of children with severe intellectual impairment

Summary

Organic disorders of brain activity are found mainly in deeply mentally retarded children. In children with moderate and mild intellectual deficiency, organic disorders are extremely rare. This means that the pathogenesis of various forms of mental retardation is ambiguous, the relationship between intelligence and organic damage to brain structures is not disclosed.

The leading sign of mental retardation is intellectual failure, manifested in the violation of the formation of higher mental functions, which is expressed in the deformation and weakness of cognitive thinking processes (sensation, perception, memory, thinking, imagination, attention, and speech), deviations in emotional-volitional and motor sphere, in the formation of the individual as a whole.

Особенности обучения и воспитания детей с тяжелой интеллектуальной недостаточностью

Резюме

Органические нарушения деятельности мозга обнаруживаются преимущественно у глубоко умственно отсталых детей. У детей со средней и легкой интеллектуальной недостаточностью органические нарушения выявляются крайне редко. Это означает, что патогенез различных форм умственной отсталости неоднозначен, не раскрыта зависимость между интеллектом и органическим поражением структур мозга.

Ведущим признаком умственной отсталости является интеллектуальная недостаточность, проявляющаяся в нарушении формирования высших психических функций, что выражается в деформации и слабости познавательных мыслительных процессов (ощущение, восприятие, память, мышление, воображение, внимание, речь), в отклонениях в эмоционально-волевой и в моторной сфере, в становлении личности в целом.

Rəyçi: dos.N.T Hüseynova